Дијана М. Црњак[1]
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

Биљана М. Савић
Институт за српски језик САНУ, Београд[2]

УДК 821.163.41.08-31 Гароња С.
811.163.41'282'342.42
https://doi.org/10.46630/ish.12.2026.36

О КОНСОНАНТИЗМУ РОМАНА *ШАПАТИ МАЛЕ ВЛАШКЕ* СЛАВИЦЕ ГАРОЊЕ

На основу говора ликова у роману *Шапати Мале Влашке* Славице Гароње, у раду се даје преглед најважнијих особина консонантског система недовољно истраженог дијалекатског ареала западне Славоније, а добијени резултати пореде се са стањем у другим западнијим српским говорима, чиме се додатно прецизира мјесто овог говора у свјетлу херцеговачко-крајишког дијалекта као компактне говорне цјелине.

Кључне ријечи: херцеговачко-крајишки дијалекат, сјеверозападни огранак херцеговачко-крајишког дијалекта, говор Мале Влашке (западна Славонија), консонантизам, *Шапати Мале Влашке*, Славица Гароња.

1. Уводне напомене

1. У раду *О вокализму романа „Шапати Мале Влашке" Славице Гароње* дати су прелиминарни подаци о географском положају Мале Влашке и њеном становништву (о томе в. Црњак, Савић, 2025: 337–361), те се овдје, из практичних разлога, они неће детаљније наводити, осим што ћемо подсјетити да је ријеч о области која се простире по обронцима Папука и Псуња, а омеђена је општинама Пожега, Пакрац, Дарувар, Грубишно Поље, Подравска Слатина и Ораховица.

Циљ овога рада јесте анализа важнијих консонантских особина говора ликова у роману *Шапати Мале Влашке*,[3] како бисмо описом још једног сегмента говора западнославонске дијалекатске заједнице употпунили проучавање консонантског система српских говора у источној скупини сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта (којем припада по акту-

[1] dijana.crnjak@flf.unibl.org

[2] Рад је финансирало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-136/2025-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

[3] Овај роман, објављен 2022. године, дио је романескне трилогије о западнославонским Србима, а претходе му *Повратак у Аркадију* [2014] и *Парусија, гласови испод папрати* [2018].

елној класификацији)[4] и, поредећи их са досадашњим научним сазнањима о овом и њему блиским српским говорима,[5] одредили мјесто истраженог ареала у укупном стању које налазимо у наведеном дијалекту.

У средишту топлог, меланхоличног и надасве болног приповиједања Славице Гароње јесте њена бака Марија Ћурчија[6] (у роману са великим Б), у чијим казивањима, том живом извору језичких творевина (фразеологизама, изрека, пословица, метафора, стихова народних пјесама, шаљивих и поучних причица итд.), са својим радостима и тугама оживљава један *вјетром вијан*[7] народ – херојски, мученички, христоносан и крстоносан. Славица Гароња о Бакиним ријечима записује: „Јер свака од њих је драгуљ који светли из оног тамног вилајета, па колико се могло понети. Из једне велике љубави, из једне главе (моје Баке), оне су сада само шапати Мале Влашке, о нестајању" (Гароња, 2022: 311). У Бакиним бесцјењим шапатима преточеним у роман похрањен је дио непојамно великог *музеја ријечи*, а ријечи су често биле и једино што су *насилно ишчупани* славонски Срби 1992. понијели са својих вјековних огњишта.[8] Зато је овдје донесена језичка грађа толико драгоцјена за лингвистичка истраживања.

[4] Приликом одређивања изоглоса у оквиру сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта, П. Ивић (1996) и М. Драгичевић (2001) издвајају његову западну (српски говори сјеверне Далмације, Лике, Кордуна и западнијих дијелова Баније и Босанске Крајине) и источну скупину (остали говори на простору западније од Врбаса, гдје спадају и говори сјевернije од Саве). В. више у Драгичевић 2001: 86–87. Говори овог огранка у науци се означавају и термином *западни српски говори*, под којим се подразумијевају сви српски говори западно од Дрине, а М. Драгичевић користи и термин *најзападнији српски говори* за говоре западно од ријеке Врбас (2001: 79).

[5] Досадашња истраживања говора западнославонских Срба обухватају неколико језичких прилога (Кашић, 1963; Секереш, 1972, 1976; Станековић, 1977–1978; Ивић, 2018). Од обимнијих србистичких радова издвајамо монографију *Говор Баније и Кордуна* Драгољуба Петровића (1978), будући да су ти крајеви територијално најближи Малој Влашкој.

[6] Марија Ћурчија (дјев. Бунчић), рођена 1911. у Каменском Вучијаку у западној Славонији, умрла у избјеглиштву 1996, сахрањена у селу Хртковци, у Срему.

[7] Алузија на књигу *Вјетром вијани – споменица Српског културног друштва Просвјета* (1971), у редакцији С. Кораћа, која говори о судбини Срба у Хрватској од почетка 20. вијека, преко Првог и Другог свјетског рата, до друге половине 20. вијека.

[8] „(Па ево, сад и њу, барем у духу, на овај начин, враћам натраг њеној кући из које је изашла, само са најлон кесом у рукама. Чак ни прслук пребачен преко кауча у кухињи није понела – увек је после за њим уздисала). Рекли су им 'само док прође борба, вратићете се', трпајући их у непрегледну, наивну колону, у ствари 'хумано пресељење' – договорено ко зна где и са ким, на неком 'зеленом столу', већ тог децембра деведесет прве. Без повратка. Отишла и она, не знајући да се овамо више никада неће вратити" (Гароња, 2022: 23).

2. Анализа грађе

2. Говор Мале Влашке карактерише консонантски систем у којем се налазе све оне фонемске јединице које познају и други западнији говори херцеговачко-крајишког дијалекта, при чему њихову артикулацију и дистрибуцију карактеришу неке посебности на које ћемо скренути пажњу грађом у наставку.

3. Као и у другим штокавским говорима, највише одступања од прилика у стандардном језику представља нестабилан статус сугласника *х*. Иако се овај глас понекад чује у говору Мале Влашке (нпр. *сиромахе*, *хајд*', *хаљине*, *харали*, *храст*, *Хрвати*, *шаховнице* итд.), неупоредиво је већи број примјера његовог губљења, супституисања неким другим гласом или замјењивања секундарним сугласницима у процесу неутралисања хијата (више о овоме в. Дешић, 1976: 131–138 и тамо наведену литературу).

3.1. О губљењу фрикатива *х* у свим позицијама у ријечи, између осталих, свједоче сљедећи примјери:

а) у иницијалној позицији: *ајде*, *ајмо*, *ајте*, у *арману*, без *екле*, *ермуника*, *ладну*, од тешког '*ода*, *одају*, '*одали*, *оће*, *ћеш*, *ранили*, '*растову*, *ришћански*, *рпа*;

б) у медијалној позицији: од *Вр*'*оваца*, о *гра*'*у*, *греота*, *гриота* (поред *грij*, в. т. 3.2.б),[9] *Ду*'*ови*, не *мане*, *на*'*оди*, *наране*, *њи*'*ов*, *њи*'*ове*, *њи*'*овим*, *њиовој*, у *ора*'*у*, *очу*'*а*, *пла*'*те*, *плеовани*, *про*'*одају*, *проодала*, *пустаија*, *сна*, *снау*, из *Шеоваца*;

в) у финалној позицији: ја *б*' онога, ми *б* изгин'ли, *бољије*, кад га *вић*о, на *вр*', *горије*, *гра*', *застадо*, *кру*', *лијепије*, *младије*, *нама*', *нашије*, код *њи*, на *њи*, од *њи*, из *овије* села, *одма*, *порадова*' *се*, *својије*, *сирома*, *сувије* итд.

3.2. На мјесту некадашњег *х* често се јавља *в* или *j*, а по изузетку и *к*: [10]

а) *Глувајта*, *глуву*, *дува*, *дуван*, *закували*, *кожув*, у *кожуву*, *крув*, *крува*, *круве*, *кувала*, *куварице*, *кират*, *марву*, за *мувом*, *надува*, *очув*, *провицу*, *руво*, *скуват*, *стреву*, *сува*, код *ува*;

б) не чини *грij*, пун *грија*, *дијали*, *пејар*, *проју*, *свију*, од *смија*,[11] *снаја*, *снаје*, *снаји*, *снајо*, са *снајом*, *снају*, *мађија*, *мађије*, *промаја*;

в) *х* > *к*: *сиромака*.

У неким формама зависних падежа именице *орах* јавља се аналошко *с*: *ораса*.

[9] Савић код Ј. Кљаић налази *греота* и *грота* (Савић, 2022: 38).

[10] При томе је у неким од примјера лексема са супституисаним консонантом стандардна варијанта, као нпр. *глув*, *кувати*, *куварица*, *мува*, *сув*, *уво* итд.

[11] Облике *грij* и *смij* биљежи и Секереш (1976: 197).

У Г/А мн. личне замјенице за 3. л. обично је *њи* уз приједлог или у функцији комуникативног наглашавања: код *њи*’; *њи*’ није грij одбити, али срећемо и примјере са веларом *х* (*њих* двоје). У позицији енклитичког облика *их* јављају се: *и*’ (ко да *и*’ је вода наплав’ла; био *и*’ пун амбар), *ји* (уб’ло *ји*’) и *их* (дођерамо *их*).[12]

Именица *снаха* потврђена је у облицима *сна* и *снаја*: *сна*’ је ишћерала; Возили *сна’у* у Београд; *Снаја* помузе краве. У истом значењу забиљежен је и хипокористични дериват *сната*: а стриц Саво ће мени: – Куда ш *снашо*?, с тим да му је семантика понекад другачија („удата млада жена”): Иде један партизан и каже ми: – Не иди овуда *снашо*.

4. За разлику од велара *х*, лабиодентал *ф* у нашој грађи заузима много стабилнију позицију,[13] и то углавном у ријечима страног поријекла које су у српски језик ушле у новије вријеме, што потврђују и сљедећи примјери:[14] *Јефтимија*, *кофа*, *нафајтат*, у *офанзиви*, у *офензиви*, *офарбано*, *офур’ћеш* се, *префолала*, *префуљат*, *сфурћеш* се, *телефон*, *тифус*, *тифусар*, *туфне*, *униформа*, *фајни*, у *фарбару*, *фата*, *фертун*, *фиђо*, *фишкал*, *Фрањо*, на *фронт*, у *фрулу*, *фурман*, *штофени*, у *штофу*.[15] Лексеме ономатопејског поријекла досљедно су са *ф*: *фиђука*, *фиђукат*.

Замјену *ф* > *в* потврђују лексеме: *валинка*, *вењер*, *Вилип*, *влаша*, *воринта*, *врајманка*, *вришке*, *вркнути*, *кава*, *потревити* и сл., док *ф* > *п* биљежимо у лексеми *подуменка*.[16]

У роману смо пронашли и примјере у којима се сугласник *ф*, у оквиру исте породице ријечи, у једним потврдама чува, а у другим замјењује са *в*:

- ткани *фертун*; задигне *вертун*; *вертунови*;
- *фали* им нешто, „*валинка*” – *фалинка*;
- Има њи ко Руса! – каже се за неку *вамилију*; јер се од њиове *фамилије* оженио;
- *офур’ћеш се*; *сфурћеш се*; Какви су, ко *повурене* коприве.

О још неким специфичностима које се тичу сугласника *х* и *ф* в. у т. 7.3.

[12] Исто налазимо у Савић, 2022: 39.

[13] То потврђују и новија истраживања западних српских говора (Драгичевић, 2007: 343–344; Драгичевић, 2008: 106; Драгичевић, 2010: 247–248; Драгичевић, 2014: 568–569; Козомара, 2016: 641–643 и Цукут, 2021: 57). В. и Савић, 2022: 39.

[14] Радови о западнијим српским говорима из седамдесетих и осамдесетих година прошлог вијека показују сличну слику (в. Петровић, 1973: 67–68; Петровић, 1978: 67; Дешић, 1976: 138–140; Драгичевић, 1986: 98–99).

[15] С. Гароња (2022: 30) записује да се Бака није „никада навикла на речи ван свог лексичког појмовника, којем је све прилагођавала”, што потврђује и досљедна употреба облика *сфижидер* умјесто стандардног *фрижидер*.

[16] На Банији и Кордуну је *подумјента* (Петровић, 1978: 67).

5. У вези са осталим фрикативима треба поменути сљедеће појединости:

а) *З* и *С* се једначи по мјесту творбе у ликовима *шљеме* и *Шњегав'ћ*;

б) Када се нађе на крају ријечи испред предњонепчаног сугласника којим почиње сљедећа ријеч, *с* се једначи по мјесту творбе, а у посљедњем примјеру и по звучности: *ш* њега, *ш* њим, *ш* њима, *ш* њиме, *ш* њом, *ш* чим, *ш* чиме, *Ишћерали* њега;

в) Фрикатив *ж* дио је гласовног низа који се губи у 2. л. једнине презента гл. *моћи*: Не *мош* боље; *Мош* метнит у џеп; Не *мош* нађ' и момчића и лончића; не *мо'ш* ничије сређе уруш't; Не *мош* прођ' од змија; Не *мош* уђ' у кућу. У вези са губљењем гласовних низова в. и т. 11.

6. Нашу пажњу заслужује и сонант *j*, чија артикулација зависи од гласовног окружења и од позиције у ријечи.[17]

6.1. У говору Мале Влашке потврђено је спорадично губљење иницијалног *j*, напоредо са примјерима гдје се овај сонант чува:[18]

а) у упитној форми *јел*:[19] Ел' ту звоно; *Јел*' знаш; *Јел*' не мореш ти без екле; *Јел*' не увати на почетку, увати на свршетку; *јел*' то истина;

б) у облицима глагола *јесам*: *Есам*; *Есам* ли погодла; *Ес*' повуко мачка за реп; *Ес*' ју дала; ваљд' нешт и '*ест* од тога истина; Ваљд' *ест*. Стражњи није видио, а предњи '*ест*; *Јес*' понијела сијечива; *Јес*' опрала пиле; *Јест*' дико.[20]

[17] Исто је и у другим сличним говорима. В. нпр. Петровић, 1973: 69–71; Дешић, 1976: 144–155; Пецо, 2001: 621; Драгичевић, 2007: 344; Козомара, 2016: 643–644 и Цукут, 2021: 49–51. М. Николић истиче да је та појава више условљена природом сонанта *j* „него припадношћу некога говора овоме или ономе дијалекту одн. овој или оној дијалекатској скупини" (Николић, 1991: 282).

[18] Д. Петровић уклањање иницијалног *j* налази само на Кордуну, не и на Банији (1978: 68). Примјери које наводи Б. Савић показују да грађа Ј. Кљаић у овом сегменту одступа од Петровићевих налаза (Савић, 2022: 40). М. Драгичевић сматра да узрок губљења „фонолошки релативно празног" *j* у иницијалној позицији треба тражити у нестабилној артикулацији сонанта *j* у интервокалској позицији и додаје да се „ово уклањање досљедније спроводи само у говорима сјевернодалматинских и личких јекаваца" (1986: 90). Код Дешића налазимо много потврда ове појаве, и то у крајевима који се граниче с Ликом (1976: 144–149). У вези с овим в. Драгичевић, 2001: 25–27 и Драгичевић, 2014: 563.

[19] С. Гароња упитну рјечцу *ли* пише састављено након енклитике *је*.

[20] Досљедно губљење иницијалног *j* у свим лицима презента помоћног глагола *јесам* забиљежено је и у Великој Барни, надомак Мале Влашке (Станековић, 1977–1978: 89), што се не уклапа у констатацију да је диференцијација сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта препознатљива и по овој изоглоси. Наиме, Драгичевић (1986: 226) наводи да је стабилно чување иницијалног *j* у облицима броја *један* и глагола *јесам* својствено говорима источне скупине, а да је његово губљење у поменутим облицима одлика говора западне скупине.

Губљење је без изузетка изостало у облицима броја *један*.

6.2. Финално *ј* губи се:
а) у императиву: *Попи*’ гузо, *плат*’ гузо; *Уби* Боже;
б) у узвику *јој*: *Јо*, бајо; *Јо*, жене; *Јо*, вид; *Јо*, вић; *Јо*, как сте знали; *Јо*, Марија; *Јо*, мила Марија; *јо*, наш поп; *Јо*, некаде, кад би вићела неће динар – уплашла б’ се; *Јо*, прокриви се; *Јо*, то с’ они мени послали; *Јо*, ујаче итд.

6.3. Губљење интервокалног *ј* у нашој је грађи потврђено код прилога *свеједно*: *сведно* дика на ме очи шири; *Сведно* он ил’ стари Лука; *Сведно* су му кости проклињали.

6.4. У финалној групи *-ио* код глаголског придјева радног у овом и блиским говорима уобичајено је слабо прелазно *ј*.[21] Наводимо потврде са *-(и)јо* из наше грађе: да с’ *добавјо* мајку; да јој је *додијо*; Је л’ *долаз*’*јо* Милан; Бог вас *живијо*; занате *изучијо*; нешт би себ’ *направјо*; ко ј’ *попијо* ракију; *уватјо*, па боли зуб.

6.5. Након губљења вокала *и* у постакценатској позицији, у слогу који му претходи, у парадигми сљедеће лексеме досљедно се јавља секундарно *ј*, а ову појаву прати и обезвучавање дентала *з*: Жељна га ко *гујсца* поста; Не игра сукњица, већ пуна *гујс*’*ца*; Прилијепи се ’вако, ко сврaб *гујсце*; Стучаћеш *гујсци* зубе; Лупа се ногама у *гујсцу* итд.[22]
О јављању сонанта *ј* на мјесту фрикатива *х* в. т. 3.2.

7. Остале сугласнике одликује висока артикулациона стабилност, а о забиљеженим одступањима, која углавном карактеришу и остале говоре херцеговачко-крајишког дијалекта, рећи ћемо нешто више у сљедећим тачкама.

7.1. У овом роману потврђено је много сугласничких замјена: *б* > *п*: *ћикоперница*; *д* > *ћ*: ће *гоћ*, *каћгоћ* (поред *кад год*); *д* > *т*: *убунтана*; *ћ* > *ј*: *госпоја*, на Велику *Госпојину*; *ж* > *р*: *морем*, *мореш*, *море*, не *море*, *морете*, не *морете*;[23] *л* > *р*: *наварим* (поред: *навали* неко); *љ* > *л*: Сијали ’*елду*; *м* > *н*: *бромзат*; *м* > *ч*: *једноч*; *н* > *л*: Није *зламеније* (...), што поп дијете *зламенује*; *н* > *њ*: *печењка*; *п* > *б*: *брезиме*; *с* > *т*: *потла*;[24] *т* > *д*: *седер* (од *светер*); *ц* > *н*:

[21] У личким говорима овакво *ј* изразитије је артикулисано па се након аналошког дуљења вокала *о* ова група неријетко своди на *-јо* (према Драгичевић, 1986: 81). Аналошко дуљење *-о* често је и у банијским говорима (Петровић, 1978: 59).

[22] Исто је и на Банији (в. Петровић, 1978: 69 и Савић, 2022: 41–41), а сличну појаву налазимо и у посавским говорима између Врбаса и Укрине (Козомара, 2016: 644).

[23] Забиљежили смо и два примјера стандардне форме у негацији: *не могу* сиђет; ја *не могу*.

[24] Поред *потла*, Секереш (1972: 219, 237) наводи и потврде за *потлам*, *потле* и *потли*.

кртина; *ч* > *ћ*: *ђећко* (поред готово досљедног: *дечко*, *дечка*, *дечки*, *дечкић*, *дечкића*), *инаћа*, *оћибала* се, *ћикоперница*; *џ* > *ч*: *наранча*.

7.2. И јављање секундарних сугласника у складу је са општим стањем у осталим блиским српским говорима.[25] Међу секундарним сугласницима у грађи најчешће имамо сонанте:

– *в*: *вовда*;[26]
– *ј*: Падни *јероплане* с неба; Уб'ло *ју* из неба; куд ти, *туј* и ја;
– *р*: *брезобразне* пјесме (поред: пјевају, те *безобразне*; биле су и *без*[27] оца; једно *без* другог); *зјалендрат*, *лендровати* (поред: да сам *лендовала*);[28]
– *м*: *кумплерај*, *прамђед*, *трампам*.

7.3. У сљедећим примјерима приказана је судбина појединих сугласничких скупина:

-бд-: *обдан*;
-бн-: *обноћ*;
бр-: *протван*;
-вд-: *одавде* и *одавле*;
-вј-: *сјетовала*, *чојк*;[29]
(-)*гл-*: *пегљам*, *пегљали*; *циглом*;
-гм-: *бом'*, *боме*, *дабоме*;
(-)*гн*: у *гнијезду*, *гној*, *угнијездимо* се;
(-)*гњ-*: *гњида*; *јање*;
-дв-: *грудве*;
-двј-: *међед*;
-дм-: *одма*;
-дн-: *напане*, *пане*, *прн'т*; *прднит*;
-дхр-: *одран'ла*, *одран'т*;
-жд-: *морд*, *мард'*;
зн-: *знам*, *знадем*;
зр-: *зрак*, *зрака*;
(-)*кв-*: *вака*, *ваком*, *наки*, *никве*, *така*, *таки*; *квочемо*;
-кл-: без *екле*, са *екланом* чипком;
-кљ-: уз *пракљачу*;
кћ-: *ћер*, *ћери*, *ћи*;

[25] В. нпр. Петровић, 1973: 88; Дешић, 1976: 192; Секереш, 1976: 178, 182, 220.

[26] Овај облик наводи и Дешић (1976: 71).

[27] У говору Змијања досљедно је *брез* (Петровић, 1973: 88), а Савић (2022: 42) доноси примјере напоредне употребе облика *без* и *брез*.

[28] РМС (III: 186) биљежи облике *лендовати* и *леновати*.

[29] Поред овог облика, на Банији и Кордуну Петровић (1978: 60) је забиљежио и *чоек* и *чојак*.

-лњ-: *столњак*;
-љд-: *ваљд*’;
-мб-: *бомбонет*;
(-)*мн-*: *много*; за *тавницу*, *тавно*;
-мт-: *упамтила*;
-нг-: *штрањга*;[30]
-нз-: *пензија*;
-нј-: *ињекција*;
-нк-: *бункер*; *шењкат*, *шуњке*;
-нц-: *жгањац*, *жгањце*, *жгањаца*;
(-)*пљ-*: *опљачкано*;
(-)*пс-*: *опскрба*, *псује*;
пт-: *тица*, *тичје*, *тичијег* (рјеђе *птица*);
(-)*пч-*: *закопчам се*; *чеде*;
пш-: *шен’ца*;
-рм: *жандар*;
-сл-: *благосов* (и *благословено*);
с-њ: *ш њега*, *ш њима*, *ш њиме* (и *с њим*);
-тл-: *метле*;
-ћн-: *сретан* (рјеђе *срећан*), *сретна*, *несретног*, *несретном*;
-фт-: *Јефтимија*;
(-)*хв-*: *вала* Богу, *ватат*, *доват*, *наваталu*, *приват’ла*, *увати*,[31] *у’ватла*, *фала* куме, мудри лудог *фали*, *фалим* те;
(-)*хл-*: *ладну*, *лаче*, *најладније*, *прелад’ла* се;
-хн-: *данем*;
(-)*хр-*: *раст* (рјеђе *храст*), ми га *ранимо*, *саран’ли*, *саранита*;
-чк-: *квочка*, *мачка*;
чл-: по *чланку*;
шк-: у *школу*;
шкљ-: *клеба*, *клебица*;
-шч: *башча*.

Групу *дс* у *двад(е)сет* карактерише редукција првог члана секвенце: за *двајест* чељади.

7.4. Када је ријеч о сугласничкој групи (-)*тк-*, поред: *Нетко* се миче; *Ниткo* не излази; Данас *сватко* надут ко мјешина; Је л’ *тко* пито за мене, биљежимо и примјере без плозива *т*: *Ко* трче, тај и срче; Кад *неко* думи; *Нико* није зарајт’о *ко* је дао; *Свако* тражи нешт’ боље (уп. Станековић, 1977–1978: 90).

[30] Исто је и у Великој Барни (Станековић, 1977–1978: 90).

[31] Група *хв-* чува се у стиховима народне пјесме: Подигло се јато горских тића / Да *ухвати* Станисављевића; / У жандара јако мудра глава, / *Ухватише* Чаругу ђе спава.

7.5. Група *-гд-* очувана је у лексеми *нигда* (< -кьгда): *нигда* се дијелили нијесу; *нигда* се више вратили нијесу; *Нигда* га више није вид'ла.

8. Резултати новог и јекавског јотовања у основним карактеристикама компатибилни су са приликама које владају у сјеверозападној скупини херцеговачко-крајишког дијалекта.

8.1. Домашаји новог јотовања углавном не одступају од прилика у стандардном језику:

а) Јотовање сугласничких скупина *-јт-* и *-јд-* забиљежено је у примјерима: *дође*, *заобић*, *изађе*, *нађу*, *обићем*, *пође*, *прође*, *ућем*, *униће* итд.;

б) Јотовање је редовно у именицама на *-је*: *весеље*, *гробље*, *здравље*, од *прућа* итд.

8.2. Домашаји јекавског јотовања неупоредиво су мањи него у говорима на крајњем југоистоку херцеговачко-крајишког дијалекта (у вези с овим в. Петровић, 1978: 77–78):

а) Јекавским јотовањем обухваћени су сонанти *л* и *н*, који се редовно јотују, као и у књижевном језику: *доље*, *жељезничари*, *љето*, *мљекар*, *мљецкамо*, *његујте*, у *Њемачку*, на *сљепоочицама* и др.;

б) Забиљежили смо и примјере јотовања оклузива *д* и *т* у ограниченом броју лексичких јединица:

- *вићет*, *врићељело*, *ће*,[32] *ћеде*, *ћеду*, *ћеља*, *кућељу*, *нађељат*, *неће*, *ниће*, *сваће*, *сићела*, *стићет* се;
- *дошерали*, *зажућела*, *ишћера*, *ишћерала*, *ишћерали*, *ишћерамо*, *лећела*, *нађерат*, *ошерани*, *пошерали*, *прошера*, *ћерали* (поред спорадичног *терам*),[33] *ћио*, *ућерали*.

Прилог *овдје* најчешће остаје непромијењен: *Овдје* дијете разговара дружину; *овдје* се свађају. Ипак, срећемо и облике *овд*' (*овд*' немам ће; Ето га *овд*'), *овде* (*овде* не мораш ни куват) и *воће* (Дошла *воће* у брда; да је *воће* на Спасовишту некада била црква). На надгробним споменицима досљедно је *овће*: *Овће* почива Пајо Југовић; *Овће* почива Мијо Бунчић.

Придјев *дивљи* искључиво је у формама без јотовања: *дивјег* јарца.[34]

Обавезно је *дјевер*, *дјеверуше*, *дјевојка*, *дјеца*,[35] мада се у стиховима народне пјесме среће и облик *ћевојка*: Ће ја нађе за се пријатеља, / Ја не нађе за сина *ћевојку*;[36]

---

[32] *Гдје* је готово досљедно дало *ће*, али забиљежили смо и по један примјер с облицима *гдје* (*гдје* онај збјег стријељан) и *ди* (*ди* су папуче).

[33] Исто биљежи и Ивић (2018: 403) за говор Окучана.

[34] У приватној преписци С. Гарења присјетила се и стихова једне Бакине пјесме: „Какви с' оно *дивји* рози, / на њима се брајо вози".

[35] Једнако је и у Великом Грђевцу (Кашић, 1963: 156). С друге стране, Петровић (1973: 79; 1978: 76) и Дешић (1976: 124) биљеже нешто шире домашаје јотовања оклузива *д*.

[36] Фонетизам *ћевојка* среће се у Пожешкој котлини (Секереш, 1976: 184) и на Банији и

в) У грађи су потврђени и примјери јотовања лабијала: *живљет*,[37] *ислабљела*, а аналошки су, према подударању презентских облика на *-и*, добијени облици инфинитивне основе са (и)јекавским рефлексом јата: *журјет*, *звоњет*, *мишљела*, *учињет* се и сл.

9. Сугласничка група *шт*/*шћ*, настала од **st*' (**sk*') (о класификацији према овој изоглоси в. Вуковић, 1963: 23), у говору Мале Влашке има сличне рефлексе као у другим западнијим српским говорима (в. нпр. Петровић, 1973: 76–77; Петровић, 1978: 73; Дешић, 1976: 173–174):

а) Скупина *шт* забиљежена је у: *годиште*, са *граовишта*, на *дворишту*, *ште*, *крштене*, *огњиште*, *поиштем*, не *упуштам* се, *штап* итд. Група *шћ* потврђена је у сљедећим примјерима, као резултат подновљеног јотовања: *кршћен*,[38] *кршћење* (али: од *крштене* вјере, до правог *крштења*), *неразмјешћен*, у *опћини*,[39] *пушћај* војску, нису га сви *пушћали* у куће;[40]

б) Скупина *жд*/*жђ* није посвједочена ниједним примјером.

10. Преметање гласова, понекад праћено редукцијом и асимилацијом, потврђено је најчешће код прилога (дошла *вође* у брда; Ид' *отале*; *откале* тамо угљен; *Откле* си ти) и код именице *петролеј* (Там' купим *петриола*).

Досљедно је: *жлице*, *нокте*, *нокти*.

По једну потврду налазимо за *вазда* (Сједио *вазда* на слупчини) и *ваздан* (Рад'ле *ваздан*).

11. Као и у другим блиским говорима,[41] хаплолошко уопштавање уобичајено је код именице *кукуруз* и од ње изведених лексема*: куруз*, *куруза*, *курузе*, *курузни* и сл. Из метричких разлога, ова појава изостаје у стиховима: Баба Мара украла пурана, / Баба Сара, десетеро јаја, / Ерегуза, торбу *кукуруза*.

У појединим облицима ријечи и сантхијским везама потврђено је губљење гласовних низова, карактеристично за бржи темпо говора: *ви'ш*

Кордуну (Петровић, 1978: 76).

[37] Овај облик забиљежен је и у Великој Барни (Станековић, 1977–1978: 90).

[38] Фонетизам *кршћен* биљеже Секереш (1972: 217) у говору славонских Срба и Петровић (1978: 73) у говору Баније и Кордуна.

[39] Петровић (1978: 85) записује да је фонетизам *опћина* обичан и на Банији и Кордуну, мада је познато и *општина*. У Великој Барни досљедно је *опћина* (Станековић, 1977–1978: 90).

[40] Секвенцу *шћ* у глаголу *пуштати* и његовим изведеницама биљеже и: Пецо, 1964: 91–92; Петровић, 1973: 76–77, Петровић, 1978: 73; Дешић, 1976: 174; Станековић, 1977–1978: 89; Далмација, 1997: 77; Драгичевић, 2003: 309, Драгичевић, 2010: 249; Козомара, 2016: 79; Цукут, 2021: 67; Савић, 2022: 33 и др.

[41] В. нпр. Петровић, 1978: 84; Козомара, 2016: 658; Цукут, 2021: 68; Савић, 2022: 43 и др.

кол'ка крила има; *мет* у џеп; *неква* цимпоша; *нек'ва* сам тешка; *некви* ћаћин; по *нек'вом* ђеду; Питали *некву*; летим *озго*; *оздо* наложе; *ошла* б' и тамо; онда с' *ошли*; у Бездан *ошо*; *са ш* (од сад ћеш); *сјетовала*, ти *ш* итд.

3. Закључна разматрања

12. На основу овдје представљених консонантских особина и географског положаја Мале Влашке можемо констатовати припадност овог говора источној скупини сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта (о томе исп. Драгичевић, 1986: 226–228 и Ивић, 1996: 146–147). Ипак, једна карактеристика повезује ове говоре с говорима западне скупине: губљење иницијалног *ј* у облицима глагола *јесам* (о овој и неким другим изоглосама в. у Драгичевић, 2001: 86–87).[42]

12.1. Остале овдје представљене дијалекатске особине показују да се консонантски систем говора Мале Влашке готово у потпуности ослања на заједничке особине већине говора херцеговачко-крајишког дијалекта, нарочито оних сјеверозападног огранка:

а) Фрикатив *х* најчешће се губи (нпр. *ајде*, *ладну*, *одају*, *ће*, *ришћански*; од *Вр'оваца*, *греота*, *Ду'ови*, не *мане*, *на'оди*, *њи'ов*, *очу'а*, *проодала*, *пустаија*, *сна*, из *Шеоваца*; *бољије*, кад га *вићо*, *гра'*, *кру'*, код *њи*, *одма*, *сирома* итд.) или се умјесто њега јављају други гласови (нпр. *дуван*, *закували*, *крув*, за *мувом*, *очув*, *провицу*, *руво*, *стреву*, *сува*, код *ува*; *дијали*, *маћија*, *пејар*, *промаја*, *пројy*, *снаја*; *сиромака*; *ораса* итд.);

б) Лабиодентал *ф* је дјелимично реинтегрисан у консонантски систем овог говора: нпр. *Јефтимија*, *кофа*, *нафајтат*, у *офанзиви*, *офарбано*, *префолала*, *префуљат*, *сфурћеш* се, *телефон*, *тифус*, *туфне*, *униформа*, *фајни*, у *фарбару*, *фата*, *фертун*, *фићо*, *фишкал*, *Фрањо*, на *фронт*, у *фрулу*, *фурман*, *штофени* итд. Замјену *ф* > *в* забиљежили смо у лексемама: *валинка*, *вењер*, *Вилип*, *влаша*, *воринта*, *врајманка*, *вришке*, *вркнути*, *кава*, *потревити* и сл., а *ф* > *п* у фонетизму *подуменка*;

в) Нестабилну артикулацију има и сонант *в*: *међед*, *чојк* итд.;

г) Јекавско јотовање обухвата већи број сугласника него стандардни језик (нпр. *вићет*, *врићело*, *ћеде*, *ћеља*, *кућељу*, *сићела*, *стићет* се, *ће*; *дошерали*, *зажућела*, *ишћера*, *лећела*, *ћерали*, *ћио* итд.), али у много мањем обиму од говора на крајњем југоистоку (овдје је досљедно *дјевер*, *дјеверуше*, *дјеца*, а облик *ћевојка* јавља се по изузетку);

[42] Бавећи се вокализмима у говору Мале Влашке, такође смо уочили једну особину својствену говорима западне скупине: „вокалска скупина *-ае-* у бројевима од 11 до 19 даје *-ај-* (једну муву уб'јеш, *дванајст* дођу у спровод итд.)" (Црњак, Савић, 2025: 358).

д) Рефлекси старе скупине **st'* (**sk'*) имали су развој у правцу штакавских говора (нпр. *годиште*, са *граовишта*, на *дворишту*, *иште*, *крштене*, *огњиште*, *поиштем*, не *упуштам* се, *штап* итд.), а забиљежени шћакавизми претежно су резултат подновљеног јотовања (нпр. *кршћен*, *кршћење* [поред: од *крштене* вјере, до правог *крштења*]; *неразмјешћен*, у *опћини*, *пушћај* итд.);

ђ) Сонанти се јављају као секундарни гласови: *вовда*; *јероплан*, *ји*, *туј*; *кумплерај*; *брезобразне*, *прамђед*, *трампам* итд.;

е) Честа су губљења гласовних низова у сантхију (нпр. *ви'ш* кол'ка крила има, *мет* у џеп, *неква* цимпоша, *некви* ћаћин, летим *озго*, *оздо* наложе, *ошла* б' и тамо, онда с' *ошли*, у Бездан *ошо*, *са ш*, *сјетовала*, ти *ш* итд.) и губљења консонаната (нпр. *благосов*, *боме*, *клеба*, *напане*, *тица*, *ћер*, *челе*, *шен'ца*) итд.

12.2. *Шапати Мале Влашке* Славице Гароње веома су богат извор за проучавање свих језичких особина недовољно истраженог говорног подручја западне Славоније, стога се надамо да ће даље језичке анализе поменутог романа додатно дефинисати слику о овом говору.

Извор

Гароња, 2022: С. Гароња, *Шапати Мале Влашке*. Нови Сад: Прометеј.

Литература

Далмација, 1997: С. Далмација, *Ијекавски говори Поткозарја*. Бањалука: Народна и универзитетска библиотека „Петар Кочић".

Дешић, 1976: М. Дешић, Западнобосански ијекавски говори. Београд: *Српски дијалектолошки зборник*, XXI, 1–316.

Драгичевић, 1986: М. Драгичевић, Говор личких јекаваца. Београд: *Српски дијалектолошки зборник*, XXXII, 7–241.

Драгичевић, 2001: М. Драгичевић, Најзападнији српски говори данас. Бања Лука: *Зборник за српски језик, књижевност и умјетности*, I, 79–89.

Драгичевић, 2003: М. Драгичевић, О говору села Бранешци у околини Челинца. Београд: *Српски језик*, VIII/1–2, 303–314.

Драгичевић, 2007: М. Драгичевић, О говору Срба Бање Врућице крај Теслића I (фонетске и морфолошке особине). Београд: *Српски дијалектолошки зборник*, LIV, 323–401.

Драгичевић, 2008: М. Драгичевић, Белешке о говору села Кремне у западној Босни. Београд: *Српски језик*, XIII/1–2, 103–111.

Драгичевић, 2010: М. Драгичевић, Важније гласовне особине говора Срба из неких насеља у околини Дервенте у сјеверној Босни. Београд: *Јужнословенски филолог*, LXVI, 231–253.

Драгичевић, 2014: М. Драгичевић, О важнијим особинама сугласничког система говора јањских Срба из југозападне Босне. Београд: *Српски језик*, XIX, 561–576.

Ивић, 1996: П. Ивић, О језику, у: *Република Српска Крајина*. Топуско · Книн · Београд, 143–158.

Ивић, 2018: П. Ивић, Белешке о говору Окучана. *Расправе*, *студије*, *чланци* [књ. 2]. *О дијалектологији* [део 3] (Приредио: Слободан Реметић). [Едиција: Целокупна дела Павла Ивића, том X/2]. Сремски Карловци. Нови Сад, 402–408.

Кашић, 1963: Ј. Кашић, О јекавском говору Великог Грђевца, села југоисточно од Бјеловара. Нови Сад: *Зборник за филологију и лингвистику*, VI, 149–157.

Козомара, 2016: Д. Козомара, Фонетске и морфолошке особине српских посавских говора између Врбаса и Укрине. Београд: *Српски дијалектолошки зборник*, LXIII, 1–153.

Николић, 1991: М. Николић, Говори србијанског Полимља. Београд: *Српски дијалектолошки зборник*, XXXVII, 1–549.

Петровић, 1973: Д. Петровић, О говору Змијања. *Библиотека Зборника за филологију и лингвистику*. [Посебан отисак: *Зборник за филологију и лингвистику*, XIV/1–2 и XV/1–2]. Нови Сад: Матица српска.

Петровић, 1978: Д. Петровић, *Говор Баније и Кордуна*. Нови Сад · Загреб: Матица српска · Просвјета.

Пецо, 1964: А. Пецо, Говор источне Херцеговине. Београд: *Српски дијалектолошки зборник*, XIV, 1–200.

Пецо, 2001: А. Пецо, Консонантизам босанскохерцеговачких говора. Београд: *Српски дијалектолошки зборник*, XLVIII, 607–696.

РМС, 1969: *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Књ. III. Нови Сад · Загреб: Матица српска · Матица хрватска.

Савић, 2022: Б. Савић, Вокализам и консонантизам у збирци пјесама „Са друге стране штреке” Ј. Кљаић. Бања Лука: *Филолог – часопис за језик, књижевност и културу*, XIII, бр. 25, 29–48.

Секереш, 1972: С. Секереш, Говор славонских Срба. Нови Сад: *Зборник за филологију и лингвистику*, XV/1, 211–240.

Секереш, 1976: С. Секереш, Говор Пожешке котлине. Нови Сад: *Зборник за филологију и лингвистику*, XIX/1, 173–248.

Станековић, 1977–1978: Г. Станековић, Неке особине гласовног система у говору села Велике Барне у општини Грубишно Поље. Нови Сад: *Прилози проучавању језика*, бр. 13–14, 81–91.

Црњак, Савић, 2025: Д. Црњак, Б. Савић, О вокализму романа „Шапати Мале Влашке” Славице Гароње, у: *Књижевност/ Књижевни рад Срба у Хрватској*. Зборник радова с међународног знанственог симпозија одржаног пово-

дом 30. годишњице смрти Станка Кораћа (ур. В. Карлић и Д. Маринковић). Филозофски факултет Свеучилишта у Загребу, ФФ-пресс, 337–361. https://openbooks.ffzg.unizg.hr/index.php/FFpress/catalog/book/202.Приступљено: 17. 12. 2025.

Цукут, 2021: С. Цукут, Српски говори Шипова. Београд: *Српски дијалектолошки зборник*, LXVIII, 1–158.

*

Vuković, 1963: J. Vuković, Bosanski i hercegovački ijekavski govorni tipovi. Sarajevo: *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, sv. XVII, 17–28.

Dijana M. Crnjak
Biljana M. Savić

CONSONANTISM IN THE NOVEL „ŠAPATI MALE VLAŠKE” BY SLAVICA GARONJA

Summary

This paper analyses the consonant system in the Novel „Šapati Male Vlaške” by Slavica Garonja. The language in this literary work is a reflection of the West Slavonic idiom, which the writer deploys to preserve it from oblivion. The aim of this paper is to give an overview of the researched linguistic features, compare them with previous scientific knowledge about this and other western Serbian dialects, and complete the picture of the West Slavonic idiom, which is an integral part of the Herzegovinian-Krajina dialect.

Keywords: Herzegovinian-Krajina dialect, the north-western branch of the Herzegovinian–Krajina dialect, the Speech of Mala Vlaška (Western Slavonia), consonantism, *Šapati Male Vlaške*, Slavica Garonja.